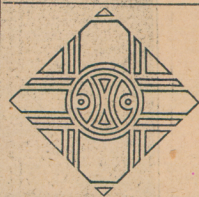

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2.— ПОЈЕДИНЕ СВЕСКЕ СТАЈУ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА — — — СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЃАНОВИЋА, НОВИ САД. — — —

1389.

УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЃАНОВИЋА.

1912.

Битка код Луле Бургаса.

— Телеграфски опис битке од ратног дописника „Дели Мела“. —

Наш аутомобил је у средини долине, на којој нема нигде ни једног дрвета ни цбуна, северо-западно од Луле Бургаса, удаљен свега четири километра. На околним брежуљцима, на којима се налазе турска појачања, распрскава се бугарски шрапнел. Ако се погледа са дурбином на леву страну, види се у продужењу долине јасно гвоздени мост на линији Луле Бургас — Цариград. Овај мост представља крајње лево крило турскога положаја, који се готово непрекидно продужава на 48 километара северно до Визе. Бугари чине напорни покушај, да заобиђу турско лево крило. Железнички мост је кључ овога бочног маневра. Сунце јако греје, тако јако, да ваздух, који трепери, изгледа кроз доглед као вода, која се прелива. Главе Турака, који су у шанчевима на овој страни моста, још се виде. Бојна линија се сасвим јасно распознаје. Ближе к нама види се у једном заклону, како се товари са муницијом преносе на другу страну реке преко моста. Четири црне тачке виде се преко једног кукурузног поља: то су четири бугарска коњаника. Како се полако крећу; они

морају да за цело време издрже турску ватру. Сад су опет ишчезли. Црни дим, који се диже лево од железничке пруге, означава, да је станица Луле Бургас у пламену.

Сад је 1 сат. Турска пешадија, која је била с оне стране брежуљка, појављује се у долини и маршира ка мосту на левоме крилу очигледно да спречи бугарски напад, који је очевидно отпочео, али га ми не видимо. Војници марширају у нeredу, са рукама у џеповима, погурени и тражећи заклону. Негде на неком месту, које ми не видимо, они су морали запасти у домашај бугарске ватре. Један пада. Ми га јасно видимо, једна безоблична плава маса на окомку брега. Сад пада и други, очевидно рањен, он лежи опружен и три мале фигуре му прилазе и клече око њега. Два топа су изнета из тога правца као и пешадија и одмах пуцају. Пушчана паљба се сада чује на далеко.

Сада окрећемо доглед на десну страну. Горе на једној узвишици официри, који јашу поред нас на резерви, говоре нам, да се тамо налази корпусни командант Торгут Шефкет паша са својим дивизионаром, принцом Азисом. Врховни командант Абдулах паша је у Амурџи. На овој

Црногорке косовке девојке

Српски херој са Куманова пук. Алекс. Глишић командант VII. пука

Пуковник Петар Пешић (у штабу I. армије)

страни су у борби са турске стране први, други и четврти корпус са једном дивизијом резервиста и једном дивизијом коњичке резерве. Бугари очевидно и на овој страни енергично нападају, јер видимо, како се турска појачања појављују на хоризонту.

Два сата је. Морамо својим аутомобилом натраг, 100 километара до Родоста, да би однели телеграм за лађу за Цариград. Један официр, који пројаша поред нас, саопштава нам: „Овде ћемо се мало повући, али даље на десно идемо рапидно напред. Јуче смо претерали Бугаре у нереду преко реке Ајали.

Тек смо мало одмакли, кад сретосмо једну коњичку дивизију са неколико батаљона, који иду у помоћ левом крилу, на њиховом челу су цариградски улани. Селим беј, један млади плави потпоручник, са којим сам се у вароши чешће састајао, прими цигару готово са радосним криком. „Овај детаљ у наоружању“ вели, „одавно нам је оскудевао. Ми идемо да појачамо лево крило“, и откасаше даље.

О своме одласку на бојиште пише кореспондент даље: Мој колега и ја били смо једини, који смо имали довољно способан аутомобил за дуго путовање кроз блато и мочар, те према томе и једини дописници на бојишту с турске

стране. Чарлу смо напустили око 5 сати ујутру. Прешли смо железничку пругу и имамо пред собом вожњу од 56 километара. Друм, који је на аустријској генералштабној карти означен као најбољи, у ствари, састоји се само из дугих бразда, које су у дубоком блату оставила за собом безбројна волујска кола; само овде, онде, на пример код моста, постављене су велике, неотесане гранитне плоче. У путу смо срели стадо оваца и комору, који су одређени за војску у фронту, за тим наиђосмо на рањенике, који су ишли пешице у групама по двојица тројица, већином лако рањени у руку или главу. Затим наиђе велика колона волујских кола, пуних рањеника, са главом забаченом неприродно на десну страну. Видео сам двојицу са ранама на ногама, који су пешице превалили пут од преко 50 километара; један, који је пушку употребљавао као штаку, помагао је другоме да корача.

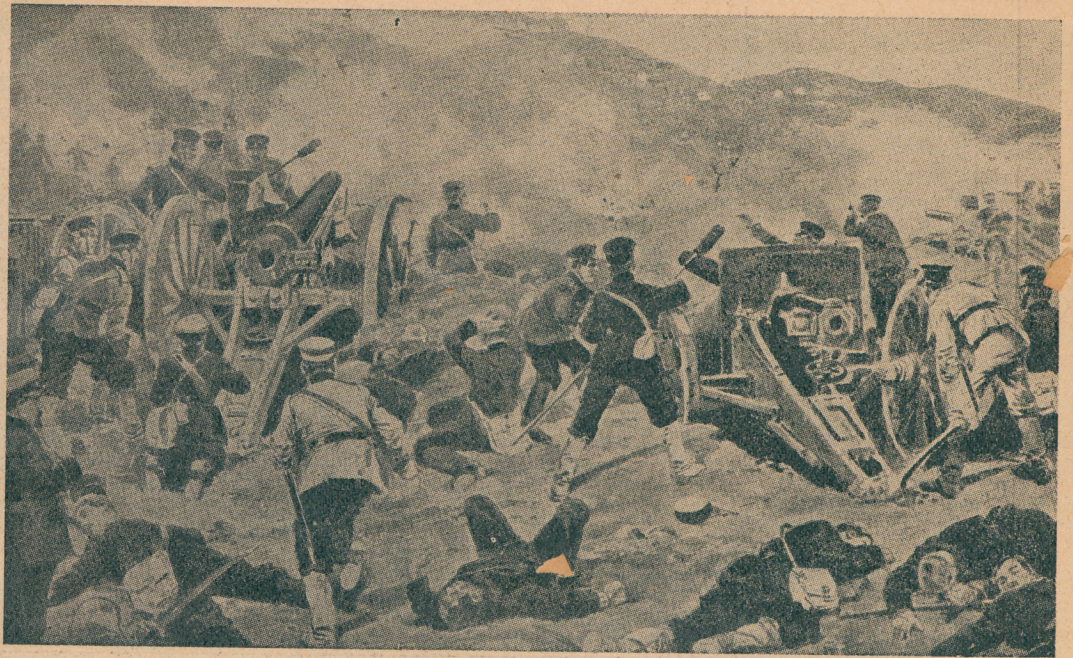
Много примера личне храбрости било је и на једној и на другој страни. Бабајин Кулу, северно од Луле Бургаса, који су Бугари посели, заузело је једно одељење под поручником Целтилом на бајонет. Пардон се није тражио, нити је даван. Турци оптужују Бугаре, да убијају турске рањенике. Трупe у Луле Бургасу су јако ометале хиљадама, који беже југозападно испред

Бугара. Са женама и децом бегунци су закрчили све путеве. Многи сељаци су уверени, да су Лозенград заузели Руси, а не Бугари. Многи се сећају руских репресалија из године 1878., када су Руси били посели ове крајеве. Ови сироти људи неисказано пате, плачући, гладујући и мрзнући се.

Последња одбрана или мустафа, која је била у главном употребљена за чување железничке пруге, понашала се сасвим срамно, чим се је приближила бугарска коњица, они су одмах бацали оружје и бежали, и официри међу њима; они су жене и децу отискивали од вагона и сами утрчавали у њих, многи су остали стојећи на пењалицама и окачени о локомотиве. У Сандлер су дошли са халабуком и тражили, да им се да хлеб. Када су опазили ратне дописнике у једном возу, повикали су: „Ови хришћани имају хлеба, а ми га немамо, убите их!“ Турски официри у Сандлеру држали су се одлично; дописнике су закључали у њиховим вагонима, а побуњенике су одмах разоружали по цену опасности за свој сопствени живот. Ово не важи за турску регуларну војску. Њој се само дивим она маршира и бори се добро, гладује без роптања и умире храбро.

Абдулах паша предузима строге мере за успостављање дисциплине. Знатан број мустафиза и њихових официра био је стрељан, остали су послани у Цариград на осуду. Кад сам напустио бојиште, битка још није била свршена. Рекли су ми, да је бугарско лево крило сузбијено и да Махмут Муктар иде напред. Земљиште иза Луле Бургаса је без живе душе, села горе.

У другом извештају пише дописник: Од недељника у вече било је јасно, да се Бугари

Призор из битке код Луле-Бургаса

спремају да са три дивизије нападну пругу Баба Ески Луле Бургас. Ми смо видели са каквом је брзином турски генералштаб слао појачања из Чорлу. Бугари су извели против позиције код Луле Бургаса шест батерија и у понедељак пред вече њихови топови су осули турске позиције шрапнелима. Пешадија је већ била напала на варош. Напад је тога пута био без успеха.

У уторак су Бугари методички бомбардовали све турске позиције. Турска артиљерија је одговарала снажно и у то време се није могла констатовати надмоћност ни на једној страни. При свем томе, у уторак после подне ватра бугарске пешадије је појачана; Бугари су очевидно добили појачања за стрељачке редове. Турски истакнути положаји испред Луле Бургаса нису се више могли држати. Трупe су се повлачиле у примерном реду. Варош те ноћи није била поседнута ни од једне стране, али Бугари су је бомбардовали и запалили. У среду се је борба наставила у на целом фронту од 32 километара највећом жестином. Бугарска шрапнелска ватра нанела је турској пешадији у центруму огромне губитке.

Призрен је и опет српски! Метохија српска!

Разговарали смо пре четрнаест дана о продирању црногорске војске у Стару Србију и о огласу рата Србије Турској у једном друштванцу српских ратара у Славонији.

— Па куда ће српска војска најпре? — запитаће Сима постарији човек.

— На Косово! — одвратим ја.

— А онда ће сигурно отуд на Призрен, опет ће он, па на Прилип Краљевића Марка. Кажем ја синоћ

мојима, та још ћемо ми посетити Метохију, откуда су се и наши прадедови иселили.

Ја расколацио очи па гледам у Симу, који је ово изговорио. Он је био човек повучен, и гледао је свога посла, ретко је одлазио на састанке међу људе. А где како он говори!

Из њега је говорила Србинова душа, она атворена само у себе душа, око које су хујала деветинама година, столећима догађаји, а она дубоко скривена остала је недирнута и у њој је тињао пламичак, који јој је осветљавао прошлост и на њој подгређавао

наду на бољу и светлију будућност. Нисам смео ни помишљати, да ће већ после четрнаест дана оне у патриотском сањалачком заносу изречене мисли гледати остварење и да Србинова нада изражена у славној песми краља Николе:

Онамо, онамо за брда она
Милошев кажу пребива гроб,
Онамо покој наћи ћу души
Кад Србин више не буде роб“...

васкрсава у пророчком смислу песникових речи.

Српска војска после крвавих битака победоносно је освојила Косово, побусала гроб Милоша Обилића и свих

Призор из битке код Луле-Бургаса

Лунака за веру и домовину погинулих у битци косовској, унишља је у царствујущи град — Скопље и у стару српску патријаршију Пећ. А одавде је наступила у славну Метохију, у којој је било три стотине шедесет манастира, црква и школа и откуд је патријарх Арсеније Црнојевић извео цвет српског народа...

И ено се војска ближи:

Онамо, онамо, за брда она,
Казују да је зелени гај
Под тим се дижу Дечани свети.
Молитва у њих, присваја рај.

И одовуд ће за неколико сати пешачења да уђе у Ђаково, метрополу српске науке, просвете и уметности аа време царства, где је српска омладина црпила знање и мудрост дубоку и луч просвете разносила у све крајеве простране царевине..

А од Скопља поносно ступа војска другом крају Метохије сјајне.

Онамо, онамо, да виђу Призрен
Та то је моје, дома ћу доћ'
Старина мила тамо ме зове
Ту морам једном оружан поћ'!

Приближава се Призрену, да побде победоносно тробојну заставу на Душанов град, који отвара своје древне капије, да прима српске витезове.

Миље, плам, задовољство, срећа обузима нам душу и у машти гледамо слику Призрена. А Призрен град стоји на брегу и чека осветника. Испод њега тече поток призренска Бистрица, око кога се на три километра раширио Призрен са својих 12 хиљада кућа и 60 хиљада становника, од којих су православни Срби 12 000, муслимански Срби 36.000, поарнаућени Срби 1500, Османлије (прави) Турци 600, Арбанаси муслимани 3000, римокатолички Арбанаси 1200, Циндари 7 стотина.

Призрен је и данас највећа варош после Солуна на западним странама балканског полуострва у дивној околици, да јој је тешко наћи премца.

Над кућама се уздижу три цркве. 26 минарета од цамија, различите велике зграде, школе, касарне и приватни домови. У базару отворено преко хиљаду дућана, у којима се продаје понајвише оружје и кујунџијски радови, рађени просто руком домаћих кујунџија и ковача, а који уживају добар глас на целом истоку.

Ахмедова Мошеја, некада српска православна црква св. Петке, Цума цамија — црква храма Велике Госпојине, грађевина из доба св. Саве више од пет векова с Милешевом Србе з ве да им крет понове.

А развалине Душановог Вишеграда на југоисточној страни Призрена, у којем је, по народном предању овога краја, гроб цара Душана, гледају у поток Бистрицу, неразделивога вековног друга, сведока и славе и јада као да га пита; је ли сан или јава све ово, што се око њих збива?

Дуреолом окружену гледам јуначку херојску српску војску после кржаве али успешне битке призренске сакупљену око Душанова града, како призива дух великог цара:

Чуј Душане, тебе војска зове,
Устај царе из гробнице своје,
Вес'о Србин на гробу ти клечи
Устај царе!

Гледам у заносу одважног барјактара, како се пење на врх граду и диже на њега поносно тробојку и кликти целом Српству: Призрен је и опет наш!

Хеј трубачу с бујне Дрине
Де загроби збор!
Нек одјекну Шар Планина
Ловћен, Дурмитор —
И нек Дрина јекне Сви
Сава Дунаву,
Дунав, бујни Тиси, Дравн
У бој! У славу!
Нек се бојни једи оре
Кроз све горе
Чак на море
Где витешка срца бију
Ој на море! на Адрију!

Топови грувају, војска укрштава
оружје и одушевљено кличе са старим Бардом: Ој на море! на Адрију!
Нови Сад 21. новембра 1912.

Поп Јоца П. Јовановић.

„Застава“.

Посред ватре

— Писмо с бојишта —

Хадемкеј, 9. новембра

Извештач кога је »Берлински Локал Анцајгер« послао на турско бојиште послао је свом листу ове занимљиве описе борбе.

Недеља, 4. новембра. — Ноћас се ветар подигао и дува као лед хладан са севера на овамо; пада киша. Наше склониште је влажно и ми се мрзнемо у пркос сену и покривачу сасвим достојно сажалења. Око 6 часова — још је тамно као тесто — до нас допре топовско грување. За тренут смо напољу, сасуемо врућу чорбу којој смо из шале дали звучно име чаја и одјурисмо ка северу.

Време се полако разведрава. Небо остаје сиво, али је киша престала да пада. С времена на време сретнемо кола и војску сељака који су нешто мало својег имањца спаковали и спасавају се повлачећи се из опасне ватрене линије.

Тада пролазимо покрај батерија које напуњене стоје као резерва и поред људи који чекају на заповест па да пођу напред.

Још једну узвишицу да пређемо, па смо дошли до напуштене тврђаве Махмуд-Паша. Пред нама се види скоро цела линија. Лево се пружа поглед преко језера Бујук Бекмече, десно допире до Тасхар-бајира. Заглушујући грми на свима странама грмљавина, непрекидно севају ватре, подиже се дим који се распростире по долинама испод нашег положаја.

Тврђавице испод мене, Махмуђе, Харбијех, Газинер, Лазаркеј, Асим паша дају плотун за плогуном ка висинама супротним од Чаталче о-дакле се одговара.

Поступно се привикава уво на грмљавину и праскање које је свуд унаоколо и чак почиње да разпознаје ниансе. Топови с лађа са њиховом муклом одзивном грмљавином, бугарске батерије које дају звонки, оштри јек, пушчана паљба и кратко, суво »так-так« машинске пушке.

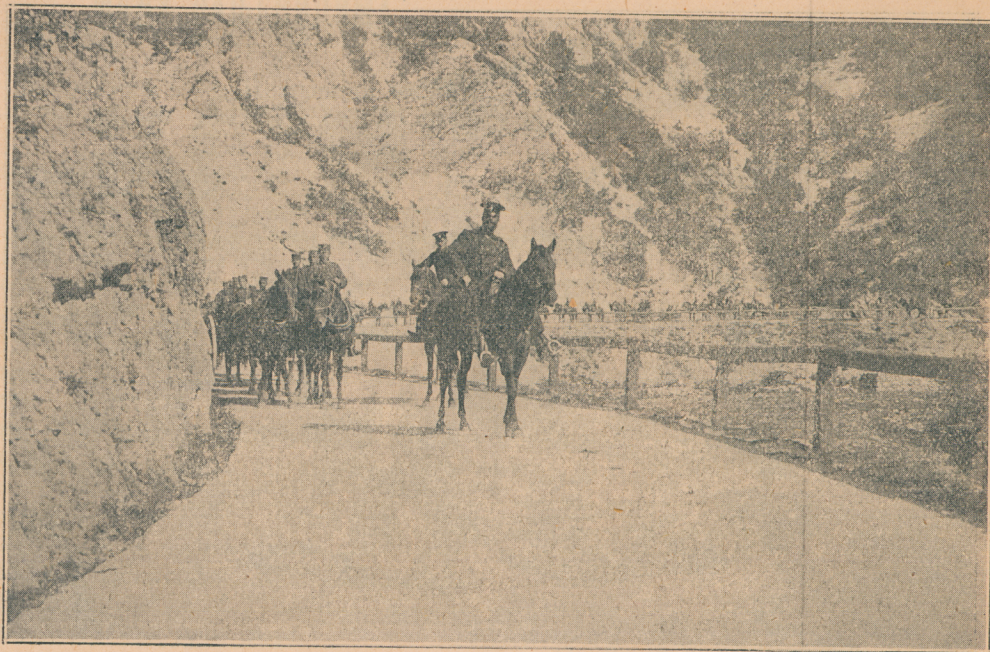
Положај је овакав. Рано ујутру, око 2 часа, већ су Бугари и Срби посели шанчеве с оне стране Караона. Турска пешадија опазила је то при јутарњем свитању и почела одмах убилачку ватру, којој се одговарало. Бугари су у току ноћи донели отприлике сто топова на Алук и на узвишице Чаталце све до десног крила и почели су да улазе у пешачку борбу. Одмах су Турци одговорили и сваки је метак изврсно погађао. Неоспорно да су Турци још раније били напунили топове.

Бугари су морали поседнуте шанчеве са великим губитцима оставити, кад пешадија из центра заћута. Тада артиљерија предузе на себе борбу и са спуштањем дана бивала је све јача.

Бугарска ватра остаје, дуж терена колико год могу да га прегледам, потпуно без дејства. Било да су наша утврђења тако добро скривена, било да Бугари траже резерву око батерија, за прва четири часа није пао ниједан метак у центрум. Поред нас, десно, лево, пред нама падају њихови шрапнели у шаторе који су раније били напуштени; у саме батерије ниједан погодак.

Убрзо после десет часова прекидају паљбу три батерије које су управо према левом исечку нашег центра. Гледам кроз доглед. Топови су остављени, људи мртви, коњи убијени.

Неколико минута доцније јуришају Бугари у раширеним стрељачким ројевима, управо према месту где сам стајао, у долину Каразу преко реке. Они имају да пређу жути парлог од 200 метара да би

Српска артиљерија у маршу кроз Ст. Собију

дошли до наших стрељачких ровова. Атеши! Пали! чујем сасвим разговетну команду на турском коју даје један официр. Инстинктивно извадим часовник. Тачно два минута. Као муве су попадали и леже сад, црне тачке на жутом тлу. Тражим догледом. Не креће се више ниједан. Код Четина приближује се једна колона, отприлике 3000 људи.

Перчев-паша долази ка нашем месту. Остали команданти скупљају се Они су сви радосни. На целој линији успеси.

Око 12 часова пролази једна батерија поред мене. Она се пуни. Сваки метак стаје добро. Овог пута одговорише они с друге стране неодложно. Десет корака од мене лежи

један шрапнел на земљишту. Батерија је непокривена, али у пркос томе не погађа ниједан метак.

Око три часа два батаљона опет су извршили напад. Они не долазе далеко. Губе половину људи, па се враћају. У осталом, Бугари много и добро могу да трче, јер су за пет минута били ишчезли већ с оне стране у шуму.

Смркава се и почиње и сувише јако да пада киша. Све слабија је артиљеријска ватра, док најзад сасвим не престане. Подамном светла један рефлектор и одмерава висије.

Ми полако јашимо ка нашем главном стану, ка Чилинпиркејр.

Преко ноћи Бугари опет нападају. Топови и одељења с машинским пуш-

Комора српске војске

Део пијаце у Призрену

кама одбијају их обилно криво. Бугари као да имају много сувишних људи, иначе не би слали ова мала одељења у сигурну смрт.

Понедељак, 5. новембра. — Око 6 часова ујутру кренем се за Стамбол да предам свој извештај на пошту. Уз пут опет слика као на мом првом путу. Лешине коња, колера, војници у извидници. Нашао сам и батаљон који је најпре, код Кирк-Килиса био у борби. Ја сам у униформи и јашим са једним вишим штабским официром, који такође хоће у Стамбол. Ми гледамо на тај батаљон. Ти момци још имају честољубља, јер они гледају зазорно у страну.

У близини вароши после скоро осмочасовног јахања, сјахао сам и променио одело. Ту власти траже војнике који се »тискају« и умало што нисам имао задовољство да ме одведу у команду.

Уторак, 6. новембра. — Управо је стигао бугарски одговор на предлог за мир који траже Турци. Они хоће да преговарају и очекују турске делегате. То не ће свакако бити тако скоро, јер ће бити скоро немогућно, да се нађе основа за мир, јер су савезници неумерени у својим тражњама, а положај турског логора и срећа последњих дана нису у овом тренутку тако неповољни за Турску. Једним возом, који случајно полази за главни стан, крећем као војник за Хадемкеј.

Четвртак, 8. новембра. — Дошли смо у Хадемкеј доцне јуче увече. Мало место су његови становници скоро сасвим напустили и војска га је потпуно посела. Довде смо допутовали у раскошним колима, и она

су нама, то јест војним аташеима и њиховој пратњи, којој и ја припадам, служила за стан. Као какав принц из бајке изгледам сам себи кад мислим на последњи стан у Чилингир кенију. Овде има правих кревета, чак је ту и вода за умивање. Дабоме не сме се сувише трошити, али се може себи мирно допустити раскош да се оперу руке. Где су наши аташеи, бог ће све знати. Они лутају по борбеној линији и чекају на нас, а ми седимо овде и болно чекамо на оне, код којих су наши коњи. »Чок колера!« рече ми један анадолски редиф, који је пред нашом »кућом« са бајонетом на пушци стражарио. И овде има много колере. Томе се сад више и не чуде. То тако мора да буде. Пружам му из захвалности за његову вест, парче чоколаде. Он се устеже најпре, па узме, неповерљиво загледа мрку ствар и тада је тек гурне у уста. Тај човек је тек тада први пут видео чоколаду.

Јуче око 5 часова чули смо последњу топовску грмљавину. Далеко смо само три километра од линије. Око девет часова пре подне, па ипак је све мирно.

Да ли је истинита та прича о примирју? Још ноћас, убрзо после нашег доласка, причао ми је један официр, да су Бугари свуда тучени и да су далеко отерани.

Али су људи као и деца. Свакако да су наши (т. ј. Турци, које овај немачки извештач тако назива, јер је у њиховом логору) имали, што сам и сам видео неколико успеха на линији Чаталце, али о противничкој потученој војсци не може бити ни речи. Било је тамо више него хиљаду мртвих и двојном толико рањених

и заробљених. Али то не одлучује још ништа. Баш сад пролази поред мене један заробљеник кога спроводе два стражара. То је леп, млад као капља, војник, ком мора да је растанак од матере био тежак. Он говори сасвим добро француски. Задржим га. Он ме обавештава да и тамо колера страшно гостује. И најзад њима не може шкодити да чак и радости рата потпуно уживају.

Пред нашим возом спаљују дроњке са колеричних болесника. Дим допире до нас и уједа очи; он се овде меша са лизолом у некакав прави паклени смрад. — Лекари у белим блузама пролазе поред нас, војници носе креч, и сносе га тамо лево, тамо где су ископане простране јаме.

Наш командант још није дошао у главни стан. Час, колико сам га морао чекати, изгледао ми је бескрајно дуг. Онда је дошао. Пуно новости донео је са собом. Пре свега, да су Осман Низам-паша, посланик у Берлину, и Шадам бег наименовани од министарства спољних послова за турске делегате. Шадам је већ дошао, а Низами ће доћи овде у главни стан, да би се упознао са положајем у ком је турска војска. Место, где ће се њих двојица састати са бугарским делегатима, још није одређено.

И јуче су Турци били богати победама. Бугари су оставили Чаталцу и повлаче се у правцу Черкескеје. Њихова позадина ће прећи Синиври. Јаке турске коњичке патроле крстаре.

На десном крилу је један пук са три батерије добио налог да оде у извиднички марш.

Док ово пишем, чујем грмљавину поморских лађа од Силиврија.

Док смо стајали заједно и говорили о догађајима, сруши се један војник и умре. Колера! Нико се и не осврће на то.

Један пук маршира поред нас, иде у Чаталцу, која је данас опет турска.

Топови чангрљају напред, транспортни мунџије, комора. Све пролази. Вероватно ће се и главни стан преместити сутра у Чаталцу. (I)

Дуси Цар-Лазара војске*)

*На Косову светом пољу
У каменој хладној раци
Шесто њето Лазар снава
И његови с њим јунаци.
Снивали су тврди санак,
Тврди, али неспокојни:
Бунио их вапај раје,
Млачишела поклич дојни.*

*) Ову је песму послао уредништву загребачкога „Покрета“ један Хрват „као доказ великог дојма, којег су извеле побеле српске војске“. Пр. Уред.

Како год раја заплакала
И на земљу суза пала,
Цар-Лазара мртва војска
У гробу се мицашт стала.
Хијели би се садље машит:
Истргнула садља рука . . .
Цар-Лазара мртва војска
Дале снови у сто мука.

Дале снови у сто мука,
Свештнике друге чека.
Прислушкује, чује ли се
Садље звекеш, трудље јека.
И у рајској, дивној срећи
Из гробља се данас дижу:
Сд границе српске земље
Слатки маси сад им стижу.

Маса се, да нова војска
На Косово сада ходи,
Них ту мртве да освети,
А живе да ослободи.
„Куманово“ чују шапаш
И шопова чују рику,
Чују, како Турца дјежи
И радосну чују цику.

На Косову светом пољу
Дух Лазаров војску реди:
Непомично стоје души
И к сјеверу сваки гледа.
И кад спазе српску војску
Како снажна, славна сину,
Војничку јој почаст даду,
Док читава уз њих мину.

Не види их војска живих,
Не види их, ал их слуги.
Трагедова мртвих поздрав
Сваки Србин сада ћути.
Сваки дорац нехошице
Ушомио корак власни
И од многог тордог ока
Сткину се дисер јасни.

На Косову светом пољу
Сад су патње осветене,
Сад су истом покој нашле
Древнијех јунака сјене.
Покрај гроба Лазарова
Српска стража сада крочи
И цар Лазар задовољно
Заклопио трудне очи.

МЕЂУ РАЂЕНИЦИМА

II.

Болница је у Подгорици велика, но већ други дан рата показала се претесна. Постеле су се све више зближавале једна другој, нове су намештане где год су само могле бити намештене, у ходницима, на терасама, у кабинетима лекарничким, у собама болничким итд., али су рањеници нови све више долазили.

На брзу руку саграђене су привремене болнице, сламњаче су полагане по земљи, а по том се више није имало времена ни да се склоништа спреме, и рањени су остављени под ведрим небом, у дворашту. Затим нестале простора и у дворашту. Тада су рањенике односили у приватне куће, и сад има пуно кућа у Подгорици у којима леже рањеници, које са љубављу негују и лече.

У болнице је свима слободан улазак, па ипак се не догађа ни најмања забуна. Болничаркама и госпођицама чак помажу родитељи и рођаци појединих рањеника вршећи ту помоћ а не одајући да их бол савлађује. Нигде се не чују узвици очајања, ни проклињања; свуда влада тиха туга.

Лежећи на једној постели син мајора Бошковића, који се убио уочи рата, рањен у јуришу на Дечић, очекивао је смрт. Младом официру, над којим је била његова мајка и принцеза Ксенија, биле су разорене груди двема ранама. Нису му рекли да нема више наде, али је он знао да за њега нема више живота.

Кад је осетио да живот од њега бежи, подигао се са јастука и поднео

усне да пољуби мајку а потом милосрдне руке привезине, затим пао. Био је мртав.

Мајка, која је била кадра да од сина сакрије, да је његов отац извршио самоубиство, прислони главу глави мртваца сина и затвори се у тугу своје тешке трагедије.

Око ове сцене влада нервозан живот: трче асистенти, болничари и свет се скупља око појединих постела.

Једна жена, када је видела како лечници журно прилазе, стаде их молити да застану и да укажу помоћ њеном мужу, једном правом диву, коме је непријатељски бајонет распорио трбух. Његова смрт већ се је приближавала. Лечници, који су га раније прегледали и који су знали да за њега нема више спаса, одговорили су јој:

— Касније! Стрпите се.

И она је имала стрпљења. Црногорац, главе увучене у широка рамена, бијаше упро у њу некретне и безживотне очи. Најприје је тражио воде, али сад више није давао никаквог знака, није говорио ништа, и жена, као да се уплашила од његова лица, звјерала је унаоколо, очајна, држећи у руци врч са водом.

С времена на време рањеници са својих тужних постела причају шта је који доживио. Тада се око њих скупи круг људи и пажљиво слушају, одмерају сваку реч, коментирају је и допуњују га да би помогли ономе који прича.

Један прича како је задобио једног турског официра и тако му спасао живот. Али, водећи га команданту, официр опали на њега из револвера.

Сахрана главе Јосе Радића у Пећи, којег су Турци убили и главу му три дана по улицама шоркали

Пригоровац га пробурази бајонетом и убије га.

Један гимназиста био је отишао заједно са својим оцем у борбу. За време гужве при освојењу Рогова беху се изгубили из вида... Нашли су се у болници, изрешетани бајонетима. Тешки су рањеници. Намештени су један поред другог и тако могу да се гледају и један на другог смеше...

Често, опет, кроз гомилу у ходнику, једна мала група прокрчи себи пут. То су четири човека, који носе мртвачки сандук на гробље. Мртвац је у униформи, главе на јастуку, опружених ногу: изгледа да лежи приправан за борбу. Сандук је отворен и за њим иде човек, који носи поклопац, јер сви треба да виде и поздраве онога, који умире за отаџбину.

БОРБА НА ВЕЉОЈ ГЛАВИ

Чета капетана Божића. — Јуриш на караулу турску. — Бомбе, динамит. — Бегство Турака и Арнауца.

Др. Милан Гавриловић

[Наставак.]

За трен ока цела је чета била спремна за ползака. Капетан једним погледом прегледа све, стави се на чело и цела се чета форсираним маршем крене гребеном ка Вељој Глави. С десна се већ у велико разазнавало пушкарање. Мало за тим, почеше допирати пуцњи и од Веље Главе. Узбрдица кроз шуму, којом смо ишли постајала је све оштрија и у неколико махова морали смо стати да предахнемо. Па ипак смо стигли брзо.

На сто метара пред караулом капетан заустави чету и сам са Драговићем и још са једним четником приђе караули.

У нашој караули налазило се свега неколико граничара и четника са инжињером Шумаревићем. Кад су то јутро Турци напали на нашу караулу Водујски Камен, нагнали малу посаду од 11 граничара, да се повуче, па потом западали оно мало напег јада — Шубаревић је наредио на њима, да не одговарају, ако би Турци отворили паљбу на Вељој Глави. Требало је сачекати Божића и тек онда напасти турску караулу.

Кад је капетан Божић стигао и распореди своје људе, један комита са наше стражаре сасвим пријатељски довикну турском шилбоку:

— А бре, Турчин! Стиже Богдан! Сад ће ве дигнемо у ваздух!

На тај поздрав Турчин нешто гадно опсева и у исти мах сва турска посада обори ватру.

— Напред! — командова капетан и чета из честарч крену трчећим кораком ка караули. Напред је с пушком у руди, трчао сам капетан Божић. И

Употреба клишеја законом забрањена

тек што смо попадали уз караулу, осу се паклена ватра с обе стране.

Трчећи до пред саме турске мазгале, капетан је командујући викао: — Напред! Пали бомбу!

И онда је настало једно паклено трештање и халакање. Али је сву ту хуку надвисио Божићов глас:

— Где је Шумаревић? Шумаревић овамо!

Шубаревић је истрчао за тренут. Прави дивљи човек. Обрастао сав у прну густу браду. На њему сукнено шумадијско одело, патронташ, пушка у руди.

— Динамит! — командова капетан.

— Одмах, — одговори Шумаревић. — Само заштитите ватром с ове стране.

И за тренут је био намештен динамит на самим вратима турске карауле, па се онда чу команда:

— Натраг, лези!

Експлозија одјекну. Бреша је била зачиета. Десетак Турака испадоме и нагоше низ брдо. Под ватром нису могли дуго бежати. Пали су у један шанац и отворили паљбу. Али ни то није трајало дуго. Сам капетан Божић притрчи на тридесет корака, упали бомбу и баца је у шанац. Осу се ватра. Бомба одјекну..

Неколицина рањених искочише из шанца и нагоше још ниже, у шуму. Али их је ватра сустигла пре него што су и могли допрети до потока. Ту је пао и њихов официр, који их је водио.

У караули су остали још двојица. На све позиве, на све опомене, они су одговарали само ватром кроз мазгале. Морало се одговарати ватром. Морало се опет прибећи динамиту. Последња експлозија била је страховита. Кад се заорило: »Натраг! Лези!«, ја сам сто метара далеко легао са неколицином у плитак ров. Извадио сам нотес и почео бележити неке ситнице, брзо на дохват.

А тада се одједном разлеже тресак, силав, страховит. Земља задрхта. Огромне каменеце са одваљеног платна турске карауле полетеше фијучући далеко преко нас. И одмах затим проломи се нов тресак. Читава половина турске карауле срушила се повлачећи са собом и последња два војника турске посаде са Веље Главе.

За тренутак је настао мир. Неколицина наших потрчала су према караули, а неколицина према потоку. Тамо су у шанцу лежали пет лешева, жртве Божићове бомбе.

* * *

Веља Глава била је заузета, али нам није требало ни четврт часа, па да се уверимо, да је бој тога јутра тек почео.

Још смо ми разгледали турске лешеве, када се одједном зачу халакање.

То су стизали турски војници са К и т к е и Арнаути из околних села. — Једна група силазила је према нама тако лежерно, као да је ишла на предају. Капетан није дао да се пуца; већовао је у предају. Али баш тада одјекну један пуцањ; не зна се с чије стране.

Група Арнауца расу се у стрелце и осу ватру. Ми одговорисмо још жешће и кад је после једног часа одјекнуо последњи наш пуцањ, није му било никаквог одговора. Ја сумњам, да је од Арнауца ико изнео живу главу из оног шушњара, у који су полегали почињући борбу с нама...

Пред само подне стиже и војска. То је био први батаљон 11. моравског прекобројног пука са командантом мајором Васом Јовановићем. Кад је почела борба, овај се батаљон налазио сат и по даљине, на оном истом путу, којим смо ми дошли. У пролазу, док су нам војници узбуђено, схватајући сву озбиљност ситуације довикивали: »Срећан пут!« »До виђења!« капетан Божић упита команданта:

(Свршиће се.)

НАШЕ СЛИКЕ

Пуковник Александар Глишић показао је у битци код Куманова безграничну храброст, и има великих заслуга за српску победу. Он је своје заслуге животом платио. Погинуо је јуначки. О његовоме јунаштву биће доцније у Хроници више.

ЗАПИСИ

[По примеру Милоша Обилића] Гиљански главар Арбанаса Сали-ага, кога су Срби сматрали за свог човека, изневерио их је и прешао Турцима. Кад је то дознао један српски четник, оде у турски логор и убије агу.

Неки је благословена десница јуначкога комита српског, који се сетио подвига Милоша Обилића!

[Порекло полумесеца] Турци су примили полумесец на своју заставу тек кад су освојили Цариград 1453. године. Цариград је примио полумесец за своју заставу још док су у њему владали грчки цареви. Македонски краљ Филип опсео је 341 године Цариград, али су га грчке лађе натерале да се повуче. Кад се он повукао, отишле су лађе. Али у ноћној помрчини Филип се са својом војском понова приближио Цариграду. Али у том тренутку ветар је растерао облаке и на небу се појави полумесец. Тако је цариградска стража могла опазити непријатеља и узбунити војску, која је сузбила Филипов напад. Из захвалности примили су Цариграђани у свој грб полумесец. Кад су Римљани освојили Цариград дометнули су још и једну звезду. Турци су пренели тај грб на своју заставу. Полумесец су, дакле, Турци наследили од Грка и Римљана.